

SOVIJAUS MITAS KAIP SENOSIOS BALTIŠKOS KULTŪROS ŠIFRAS

GINTARAS BERESNEVIČIUS

Nežinomas vakarų Rusijos dvasininkas, 1261 metais perrašinėdamas bizantišką Jono Malalos kroniką, sudarytą VI a. Antiochijoje, nepasitenkino joje pateiktomis žiniomis ir nuo savęs įterpė kai kuriuos, daugiausia slavus liečiančius dalykus. Tačiau viename intarpe yra labai svarbi žinia apie plačiai baltų žinomo mirusiųjų deginimo papročio įvedimą. Taip mūsų dienas ir pasiekė Sovijaus mitas, nepaprastai svarbus senosios mūsų protėvių pasaulėžiūros bei kultūros nagrinėjimui. Žemiau pateikiame tikslų Malalos kronikos intarpo vertimą (vertė B. Savukynas ir J. Tumelis)¹:

*Pasakojimas apie tokį pagonišką paklydimą,
kad jie Sovijų dievu vadina*

Sovijus buvo žmogus. Pagavęs laukinį šerną, išėmęs iš jo 9 blužnis, jis davė jas iškepti savo pagimdytiesiems. Tiems jas suvalgius, supyko ant gimusiųjų iš jo. Mėgino jis nueiti į pragarą. Pro aštuonerius vartus negalėjo, pro devintus savo norą patenkino per savo pagimdytąjį, tariant sūnų. Broliams supykus ant jo, išsiprašė jų: nuėjęs suieškosiu savo tėvą, ir atėjo į pragarą. O tėvui su juo pavakarieniavus, padarė jam guolį ir pakasė jį žemėje. Rytą paklausė jį, jiedviem atsikėlus: ar gerai atilsį turėjai. Tas jam sudejavo: ak! kirminų ir roplių užėstas buvau. Vėl rytojaus dieną padarė jam vakarienę ir įdėjo į medžio kamieną (medį), ir paguldė jį. Rytą paklausė jį, ir tasai tarė: bičių ir daugybės uodų suėstas buvau, aiman, kaip sunkiai miegojau. Vėl rytojaus dieną padarė didžiulį ugniai laužą ir užkėlė jį ant ugnies. Rytą paklausė jį: ar gerai pailsėjai, o tasai jam tarė: kaip kūdikis lopšy saldžiai miegojau.

O didis šėtoniškas paklydimas, kuris įvestas į lietuvių giminę, ir jotvingius, ir prūsus, ir jėmą, ir lybius, ir daugelį kitų kalbų (giminių), kurios sovica vadinamos ir (kurios) mano, kad jų sielų vedlys į pragarą esąs Sovijus, buvęs Abimelecho laikais, ir šiandien savo mirusius kūnus degina laužuose, kaip Achilas ir Eantas ir visi kiti helenai. Šią paklydimą Sovijus įvedė, kad jie aukotų nelabiesiems dievams Andėjui ir Perkūnui, tariant griausmui, ir Žvorūnai, tariant kalei, ir Teliaveliui kalviui, nukalusiam jiems saulę, kuri šviečia žemėje, ir užkėlusiam jiems ant dangaus saulę. Šitas nelabas paklydimas atėjo pas juos iš helenų. O metų nuo Abimelecho ir nuo nelabojo Sovijaus gausios giminės iki šių metų, kuriais pradėjome rašyti šią knygą, yra 3000 ir 400 ir 40 ir 6 metai.

Yra ir nuo šio nuorašo kiek besiskiriantis vėlesnis variantas, kuriame pridėdama, jog tasai paprotys buvęs Lietuvoje iki Vytauto, nes jo pačią po mirties sudegino Ariogaloje, be to, vėlesniajame nuoraše kiek kitaip interpretuojama viena svarbi mito vieta: mirusysis antrą sykį guldomas į "medinę skrynią", o ne dedamas "į medį"².

Sovijaus mitas atkreipė daugelio tyrinėtojų dėmesį³. Bene daugiausia pastangų buvo padėta mėginant nustatyti paties Sovijaus vardo kilmę. XIX a. pabaigoje A. Mierzyńskiis Sovijų laikė pietų Arabijos dievybės vardo Sabis aramėjų ar slavų perdirbiniu⁴, tačiau tokių netikėtų etimologijų paieškas jau mūsų amžiaus pradžioje kritikavo J. Basanavičius, nurodęs, jog Sovijus, arba lietuviškai atitaisius, Savis, turėtų būti identiškas tokiems šių dienų vardams kaip Savas, Savukas, Savukaitis, Sabis, Sabonis ir kt.⁵ Pastaruoju metu greta ide. *saue (*sū -, *sue -), - saulę nusakančių šaknų⁶, kur kas dažniau Sovijaus vardas kildinamas iš šauti (plg. šova - "anga, skylė medyje") - šį variantą 1979 m. paskaitose Vilniaus Universitete pasiūlė A.J. Greimas, vėliau šią interpretaciją paskelbęs specialioje Sovijaus mito studijoje⁷. Prie panašios išvados pricina ir V. Toporovas, nuosekliausiai šio ritualinio ide. termino rekonstrukciją išdėstęs pastarųjų metų darbuose⁸. Iš to matyti, kad Sovijaus vardas sietinas su šauti, šovėjas, t.y. Sovijus-Šovėjas būtų šventikas, žynys, svarbiausias laidojimo ri-

tualo asmuo, kuris pašauna lavoną ant laidotuvių laužo, į ugnį. Greta šių aiškinimų pažymėtinas ir originalus N. Vėliaus siūlymas Sovietų kildinti iš šaknies sav- (sva-), "kuri, ko gero, reiškia "savas" ir buvo vartojama pažymėti asmenims, kurie ką nors patys iš savęs padaro, išranda, sukuria..."⁹. Šią mintį N. Vėlius iliustruoja panašių prūsų mitologijos personažų vardais Iszwambrato, Szwaybroto, Swaisbrati, kildinamais iš svais + brat (plg. indų Svajambhuva - vienas iš Manu vardų, slavų Svarogas)¹⁰. Tad Sovietaus vardo kilmė iki šiol nėra iki galo nustatyta. Rizikuoju šią painingą padidinti, iš dalies prisidėdamas prie pakankamai pagrįstos N. Vėliaus interpretacijos. Mano nuomone, galutinai neatmetant ankstesnių, ypač "saulinės", etimologijų, Sovietų būtų galima aiškinti kaip Sav - ėjį, t.y. kelio į pomirtinį pasaulio atradėją, "nu - ėjusį" jį vien tik savo paties pastangomis. "Pašovimo" ritualo atitikmenų lietuvių tautosakoje bemaž nerandama, o "ėjimas" į aną pasaulį atpasakojamas dažnai. Yra visa lietuvių pasakų grupė, kur kalbama apie herojaus "ėjimą" į pragarą¹¹. Galimas dalykas, šitokių "ėjimų į pragarą" pirmeivis ir buvo Sovietus.

Tačiau neaiškumą kelia ne vien Sovietaus vardas. Siekiant išnagrinėti šį mitą, reikėtų pažūrėti, kokioje religinėje ir kultūrinėje terpėje jis galėjo atsirasti.

I. KULTŪRINĖ IR RELIGINĖ SITUACIJA SOVIJAUS ŽYGIO METU

Sovijaus mitas, turintis aibę archajiškų bruožų, neatrodo buvęs tik XIII a. baltiškiosios kultūros savastis; jo šaknys, kaip regis, būtų daug giliau. Tik jas suradus, būtų galima apskritai prabilti apie šio mito reikšmę, apie už jo grubių vaizdinių slypinčią epochą su jos dvasinėmis problemomis.

ANTROJO LAIDOJIMO BŪDO PROBLEMA

Kaip suprasti pasakymą "įdėjo į medžio kamieną (medį)"? Jokių keblumų nekyla, suvokiant laidojimą žemėje ar sudeginimą, o antruo-

ju atveju vėlesnis perrašinėtojas, kaip regis, pats ištaiso jam neaiškų pasakymą ir "vložiše v drevo" pakeičia "vložil ego v skriniau drevianu", t.y. "įdėjo jį į medinę skrynią"¹². W. Mannhardtas šią vietą verčia "in einem Baumstamm", šiuo žodžiu vadindamas iš medžio kamieno išskobtą karstą - panašiai būdavo daromi aviliai¹³. Ši įmanoma interpretacija vis dėlto neišlaiko kritikos, nes "vložiše v drevo" pažodinis vertimas "įdėjo į medį", o lietuvių papročių aprašymuose dar galima aptikti užuominų apie kadainykštį laidojimą medžiuose. Jėzuito J. Lavinskio pranešimu XVI a. lietuviai aukštaičiai savo mirusių nekrikštytų vaikų kartais nekasa į žemę, o kelia juos į liepas; kai kur Aukštaitijoje sekamose pasakose vaizduojama, kaip mirę žmonės arba jų kaulai keliami į medžius¹⁴.

Tokia laidojimo tradicija apskritai plačiai žinoma. Baltų gyventose teritorijose žinomi "antrieji palaidojimai", būdavę ne tuoj po mirties, o tradicijos nustatytą mirusiųjų šventės dieną. Palaikus iki šios kartais gan tolimos dienos laikydavo nepalaidotus. Galbūt ši diena sutapo su "Vėlių Velykomis" ar "Žaliuoju Četvergu", kai pasak ilgą laiką Lietuvoje išlikusių tikėjimų, mirusieji, išklausę paskutines šioje žemėje Mišias, visiems laikams išcina iš šio pasaulio. Kad mirusieji galėjo būti laikomi nepalaidoti, rodytų ir netvarkingai suberti kaulai kapavietėje¹⁵. Galimas dalykas, prieš laidojant kaulai kurį laiką galėjo būti laikomi medyje. Geležies amžiuje dabartinės Lietuvos ir rytų baltų teritorijoje spėjama buvus savitą paprotį: sudcgingtų mirusiųjų kaulų neužkasdavo žemėn, o laikydavo virš jos tam tikruose įrenginiuose¹⁶. Šiuo atžvilgiu įdomus prūsų žodis enkopts - "palaidotas", kai kurių autorių lyginamas su lietuvių kopti - "lipti"¹⁷, taigi sietinas su palaidojimo "iškeliant", "įlaipinant" aukštyn tradicija, plg. prūsų enlaipints - "priartintas", "pašvėstas" krikščioniškuose tekstuose¹⁸. Galiausiai tiesioginės žodžių "į medį" interpretacijos naudai bylotų ir tai, kad Sovijus antrą naktį skundžiasi buvęs sukandžiotas uodu ir bičių. Jei jis išties būtų palaidotas "medinėje skrynioje", šis fragmentas būtų nesuprantamas.

Šį mitą dar mena lietuvių raudos: "O kur aš tave dabar dėsiu? Pakasiu - supūsi, pakabinsiu - sudžiūsi, numesiu į patvorėlę - šuneliai suės"¹⁹. Antrasis būdas primena palaidojimą "ore" - pakabinant, iškeliant į viršų. Galimas dalykas, trečioji galimybė, šioje raudoje kiek netikėtai vulgarizuota, kadaise galėjo būti pateikiama kaip sudeginimas.

Įdomu, kad dalį Sovijaus mito, tiesa, jau įausą į pasaką, išlaikė anglų tradicija. Pasakoje "Anglijos karalius ir trys jo sūnūs" herojus trijų senelių paeiliui guldomas miegoti. Pirmą naktį per jį šliaužioja visokios rupūžės ir gyvatės, antrąją jį kandžioja ir gelia, nors nepasakytas kas, rodos, tai jau ne šliužai. Trečiąją naktį jis miega kietai ir atsibunda žvalus²⁰.

Šis mitas, matyt, turėjo ide. prototipą, tačiau baltų žemėse išsilaikė ilgiausiai. Beje, tai, kad laidojimas "medyje" ar panašiai buvo praktikuojamas baltų žemėse, rodo, kad Sovijaus mitas išties atpasakoja baltams būdingus laidojimo papročius. Antra vertus, čia aptinkama tik atskirų "kėlimo į medį" tradicijos atvejų; tai greičiau ne vientisa sistema, o tik jos nuotrupos, jau senaisiais laikais besireiškusios tik epizodiškai.

NUORODOS Į DEIVĖS MOTINOS EPOCHĄ

Taigi Sovijaus žygio metu dvasiniai ieškojimai turi jau žymią istoriją. Šioje epochoje žinomi du laidojimo būdai - mirusiojo kasimas žemėn ar kėlimas į medį. Laidojimas žemėje praktikuotas nuo seniausių laikų: matyt, pasitikint žemės regeneruojančia galia, kūnas ir buvo jai pavedamas. Toks paprotys rodytų Deivės motinos epochą. Deivė motina, garbinama jau nuo vėlyvojo paleolito ("Venerų" statulėlės), senosiose mitologijose paprastai tapatinta su Žeme (Terra mater). Ji turi didžiulę kūrybinę galią, drauge su aktyviuoju, dangiškuoju pradė dalyvauja pasaulio kūrime, sukuria įvairias pabaisas, tačiau taip pat ir augalus, gyvulius, žmones. Tyrinėtojai pabrėžia Deivės motinos sąsają su amžinojo sugrįžimo įvaizdžiu²¹. Tad ir nuo seniausių laikų

žinomas laidojimas žemėje turėjo mirusįjį priartinti prie Deivės motinos generuojančios galios, sugražinti jį į tarsi embrioninę būklę - ne veltui mirusieji buvo laidojami suriesti, tikėta, kad visa kita, kas reikalinga atgimimui, įvyks jau savaime. Atrodytų, "kėlimas į medį" irgi turėtų būti siejamas su Deivės motinos kultu, tikriau - su kiek vėlesne jo forma. Su žeme siejamos Deivės motinos sakralizacija sąlygojo tam tikrą žemės tabuizavimą: lavono užkasimas ar tiesiog pats kasimasis žemėn imtas suprasti kaip pačios žemės išniekinimas. Pavyzdžiui, lamaizmo tradicijoje laidojant reikia prašyti žemės leidimo iškasti kapą, jos atsiprašoma, jai aukojama, kadangi šitaip žemė pažeidžiama²². Mirusiųjų kūnus imta kelti aukštyn ir žemėn jie kasti tik tuomet, kai iš jų telikdavo kaulai, arba pasitikėta pačiuose medžiuose slypinčiais regeneruojančiais žemės galia. Vieno iš šių dviejų laidojimo būdų pasirinkimas galėjo sąlygoti tam tikrą religinį konfliktą, kurio istoriją ir atpasakoja Sovijaus mitas. Jame atmetami du pirmieji laidojimo būdai ir atskleidžiama, jog chronologiškai pirmas buvo laidojimas žemėje, vėlesnis - kėlimas į medžius. Deginimas, kuriuo Sovijus vėliau radikaliai išsprendė šias prieštaras, matyt, anksčiau praktikuojamas nebuvo.

Kokius esminius mąstysenos pokyčius atspindėtų degintinio papročio atsiradimas? Archeologų manymu, degintinio laidojimo būdo plitimas neatsiejamas nuo nematerialios, nuo kūno nepriklausančios sielos vaizdinio formavimosi²³. Tačiau daugelis dalykų dar tebėra neaiškūs. Prie kai kurių iš jų apsistosime.

Sovijus sumedžioja (pagauna) laukinį šerną - nuo šios akimirkos ir prasideda siužeto vystymasis. Tokia mito pradžia toli gražu neatsitiktinė. I a. po Kr. Tacitas mini aisčių turėtas šerno figūrėles. Šerno vaizdiny labai sudėtingas ir komplikotas, šiuo metu tyrinėtojai jį aiškina gan prieštarinčiai²⁴. Tačiau atrodo, jog šerną reikėtų įrašyti į Deivės motinos semantinį lauką²⁵. Tą patvirtintų ir kitų tikėjimų pavyzdžiai - budistų panteono deivė Mariči - Deivė motina - važinėja, įsikinkiusi į savo vežėčias septynis šernus, o pati vaizduojama su kiaulės galva²⁶. A.J. Greimas šerną interpretuoja kaip ankstesnės

religijos fazės atstovą. Tokioje religijoje ypač ryškūs, dominuojantys turėjo būti Motinos žemės ir primityvaus chaoso pradai²⁷. Tai visiškai pagrįstas teiginys, tačiau vargu ar galima sutikti su tyrinėtojo nuomone, kad šernas - tai "nugalėtas priešas", "autentiškas Sovijaus priešas"²⁸, kurį nugalėdamas Sovijus tarsi nutraukia ryšius su senąja religija. Ypatingas šerno chtoniškumas, jo priklausymas Žemės motinos bei Deivės motinos semantiniam laukui vis dėlto nereiškia, jog šerno nukovimas būtų opozicijos Deivei motinai išraiška. Priešingai, šerno nukovimas greičiau priklausytų archajiniam aukojimo Deivei motinai ritualui. Šernas nukaunamas ne tam, kad būtų sunaikintas kaip priešininkas - tam nėra pagrindo, o tam, kad būtų paaukotas Deivei motinai. Vargu ar dėl šerno sumedžiojimo reikėtų abejoti Sovijaus lojalumu archajinei religijai; šerno nukovimo ritualas tą tik patvirtina.

Taigi tiek du pirmieji laidojimo būdai, tiek šerno aukos motyvas rodo, kad Sovijaus mito ekspozicijoje atkuriamą Deivės motinos religijos vyravimo epocha. Šią epochą, kiek galima spręsti, apibūdintų tikėjimas metempsichoze ar reinkarnacija. Reiktų manyti, kad su šiuo tikėjimu gretintinas suriestų mirusiųjų laidojimo paprotys²⁹, paplitęs beveik visose neolito pabaigos ir ankstyvosiose žalvario kultūrose³⁰. Mirusieji laidoti suriesti ir ide. priskiriamos virvelinės keramikos kultūros atstovų. Šį būdą pakeitęs deginimo paprotys, reiškęs esminį lūžį senojoje pasaulėžiūroje, baltų žemėse randasi nuo 1300-1200 m. pr. Kr.³¹, tiesa, kai kur suriesti mirusieji laidojami ir iki VI a. pr. Kr.³² Apskritai atrodytų, kad Sovijaus mitas atitinka būtent šį iš archeologijos žinomą perėjimą nuo suriestų mirusiųjų laidojimo prie jų deginimo. Reikia pažymėti, kad ne tik suriestų mirusiųjų laidojimas žemėje liudija tikėjimą metempsichoze ar reinkarnacija. Antrasis Sovijaus mite minimas laidojimo būdas iš esmės reiškia, kad mirusysis atitenka paukščiams, galbūt kitados mirusieji būdavo atiduodami ir žvėrimis sudraskyti ir tuomet jau buvo laidojami kaulai). Su tokiais papročiais gretintinas ir lamaizmo paprotys mirusiųjų palaikus palikti paukščiams ir žvėrimis - jei šie palaikus greitai sulesa ar suėda, tai

reiškia, kad mirusysis gyveno teisingai ir kituose gyvenimuose atgims aukštesnio rango žmogumi³³.

Atrodo, kad Sovijaus mitas remiasi chtoniško pobūdžio Deivės motinos religija, kurios pomirtinio gyvenimo samprata apibūdinama kaip tikėjimas metempsichoze (reinkarnacija). Tačiau Sovijus, matyt, pirmasis iš gyvų į šį ciklą nepatenka. Kaip jam tai pavyksta, kol kas sunku pasakyti. Tačiau Sovijaus išsiveržimas nėra toks jau eilinis įvykis, kad jis teliktų žinomas vien mitą apie jo žygį paveldėjusioms ide. tautoms.

II. SOVIJAUS ŽYGIO ESMĖ

Sovijaus mitas pagrindžia degintinio papročio atsiradimą. Tačiau tai tik išorinis, ideologinis pagrindimas. Šiandien mes mite išskaitome tik tai, kad mirusiųjų deginimas pasirodė esąs geriausias laidojimo būdas, tačiau kyla natūralus klausimas - kodėl jis pasirodė toks optimalus. Tuo tarpu Sovijaus mitas gali atsakyti ir į šį klausimą. Žemiau, stengdamasis neįsivelti į metafizines problemas, pamėginsiu kiek aptarti, kokia gi buvo pagrindinė Sovijaus mitą grindžianti idėja ir kodėl ji - sprendžiant iš archeologinės medžiagos - pasirodė esanti tokia patraukli.

SOVIJAUS MITAS IR ŠAMANIZMO RITUALAS

Pagrįsta tyrinėtojų nuomone, Sovijaus mitas yra archajiškos, ide. prigimties³⁴. Nuorodos į archajinę pasaulėžiūrą skatintų prisiminti, kad pati ide. protautės pasaulėžiūra nebuvo nei vienalytė, nei hermetiška. Jai darė įtaką tiek Artimųjų Rytų civilizacijos, tiek senosios substratinės kultūros. Ide. kultūra radosi ne tuščioje vietoje, iki jos jau buvo ilga kultūrinė tradicija. Būtent dėl savo ide. prigimties Sovijaus mitas turėjo perimti ir senosios, ikiindoeuropietiškos pasaulėžiūros elementus, kadangi ji ir buvo tas substratas, iš kurio radosi ide. kultūra. Todėl Sovijaus mite galima tikėtis aptikti ir universalaus, bendro visai žmonijai lygmens pėdsakų. Atrodo, paralelių Sovijaus

mitui rastūsi šamanizmo apeigose, paplitusiose didžiulėje Eurazijos teritorijoje ir plačiau.

Sovijaus mito eigą visų pirma primena šamano išventinimo apeigos. Jų metu būsimasis šamanas 9 dienas praleidžia vienas. Jį globoja "šamanas - tėvas" ir 9 "sūnūs" (!). Išventinamasis gyvena atskiroje palapinėje, triskart apjuostoje virve, pasninkauja. Atėjus iškilmių dienai, būsimasis šamanas kopia į jurtos viduryje įkastą medį, taip pat į kas devintą medį iš pasodintų aplink jurtą³⁵. Šamano kopimas viršun ir žemyn simbolizuoja jo kelionę į kitą pasaulį. Įdomu, kad kopinama į kas devintą medį, tarsi pabrėžiant, kad sėkmingai įeiti į aną pasaulį išties įmanoma tik per devintus Sovijaus vartus. Šis devynerių vartų motyvas, nors ir nežinia, ką jis iš tikrųjų reiškia, yra labai svarbus. Dar M. Davainio-Silvestraičio užrašytoje lietuvių pasakoje sūnus, kenčiantis pragarę, aiškina tėvui, kaip jį galima išvaduoti: "reik, ing peklą nuėjusiam, lįsti par 9 pečius degančius, ir iš ten mane išvesti"³⁶. Lietuvių pasakoje juntama krikščionybės įtaka (pasi-keičia ir tikslas - reikia jau ne nueiti į pragarą, o išsigauti iš jo), o šamanizmo pirmosios kelionės į aną pasaulį ritualas bei Sovijaus mitas sutinka iki smulkmenų - tėvas, devyni sūnūs, maisto trūkumas (blužnies negavęs tėvas Sovijaus mite ir šamano pasninkas). Šamano ir Sovijaus kelionės sutampa ir toliau, kai į aną pasaulį įeinama pro devintus vartus ar įkopiama devintojo medžio kamienu. Skaičius 9 minimas ir tibetiečių legendose, pasakojančiose, kad šamanas Šen-rab-mi-bo skraidė ant didžiulio rato, būdamas jo viduryje, o 8 moki-miai - ant 8 šio rato stipinų³⁷. Nenagrinėdami sudėtingų mito ir ritualo santykio klausimų, trumpai pažymėsime, kad šamanizmo ritualas atspindi mitą apie pirmąją kelionę į aną pasaulį, kurią pakartodamas būsimasis šamanas susitapatina su mitiniu pirmeiviu. Jei šamanui pavyksta pakartoti šiojo žygi, jis ritualo metu tarsi įsitraukia į pirma-pradį vyksmą ir jau pašventintu būdu įsigauna į aną pasaulį. Todėl šamanizmo apeigose ir stengiamasi kuo tiksliau atkurti pirmojo įėjimo į aną pasaulį situaciją - dėl to šis ritualas ir galėjo taip ilgai išlikti nepakitęs.

Sovijaus mitas ir šamanizmo ritualas taip sutampa, kad galima pakankamai tvirtai teigti, jog šamano kelionės ritualą grindžiantis mitas iš esmės turėtų sutapti su Sovijaus mitu. Šamanas vėliau turės lydėti mirusiuosius į aną pasaulį, saugoti juos pomirtiniame kelyje ir nudžiuginti gentainius sėkminga kelionės baigtimi. Įšventinimo apeigose šamanas ir mokosi tą pasaulį pasiekti. Taigi Sovijaus mitas atspindi netgi ne bendro ide. laikotarpio, o universalią struktūrą, atkartojančią kelionės anapus archetipą. Baltiškąjį mitą sudaro du siužetai: pirmasis - tai tėvo įėjimas į "pragarą" su sūnaus pagalba, antrasis - patogiausio laidojimo ("migdymo") būdo ieškojimas. Abu jie tikriausiai yra universalūs, tik skiriasi jų universalumo lygmuo. Pirmasis, matyt, universalus žmogiškąja prasme, o antrasis būtų jau ide. palikimas, turint omenyje ide. tautomis būdingą laidojimo papročių kaitą. Sovijaus mite pabrėžiamas būtent antrasis motyvas. Matyt, šis mitas atsirado prie pirmojo, dar archajinėse šamanizmo apeigose numanomo, visuotinai senojoje kultūroje žinomo ir aprobuoto motyvo jungiant antrąjį. Toks derinys galbūt turėjo suteikti ypatingą svarbą ir, žinoma, sankciją antrajam. Šią svarbą turėjo patvirtinti mito apie kelionę į "pragarą" reikšmingumas, kaip šio mito dėsninę tąsą ir stengiamasi pateikti antrąjį mitą, skirtą degintiniam laidojimo būdui pateisinti.

Tai, kad Sovijaus mito ištakų galima ieškoti šamanistinėse kultūrose, patvirtintų ir kai kurie buriatų papročiai. Šamanai būdavo laidojami trejopu būdu - arba žemėje, arba ant tam tikros pakylos (aranga), arba sudeginami³⁸. Garsesni šamanai laidoti arba ant pakylos, arba sudeginami³⁹. Vadinasi, ir buriatų svyruota, kokį laidojimo būdą pasirinkti, tačiau tokio radikalaus sprendimo, kokį pasiūlė Sovijus, nerasta. Šamanizmas, regis, nežinojo mito tęsinio, t.y. mitas buvo pratęstas tik ide. kultūroje.

SOVIJAUS TRAGIZMAS

Sovijus, matyt, atlikdamas žynio pareigas ruošiasi kažkokiai svarbiai aukai, susijusiai su Deivės motinos kultu. Šios aukos metu

aukojamas šernas; tam tikras jo dalis turi suvalgyti patys aukotojai. Tuo ritualas baigiamas. Tačiau atsitinka nenumatytas dalykas - devyni sūnūs suvalgo šerno bluznis, ir Sovijui jų nebelieka. Taigi Sovijus nedalyvauja rituale. Jį surengęs, sumedžiojęs šerną, paruošęs jį kepti, t.y. palikęs sūnums tik technines smulkmenas, jis, atrodytų, trumpam pasišalina. Tačiau sūnų rajumas sugriauna Sovijaus planus. Čia ir yra Sovijaus tragizmas: jis yra lojalus Deivės motinos kultui. Tačiau dėl sūnų aplaidumo ritualo baigti jam nepavyksta. Sovijus pažeidžia sankcionuotą santykį su Deive motina ir yra išstumiamas iš jos kulto erdvės. Pradėjęs ritualą ir jo nebaigęs, jis atsiduria religiniu požiūriu tuščioje erdvėje.

Tačiau dabar jam atsiveria nauja, anksčiau nė nenumatyta galimybė. Sovijus "nueina" į pomirtinį pasaulį. Tačiau iš mito pobūdžio matyti, jog pomirtinis pasaulis iki Sovijaus žygio buvo nežinomas. Jį atstojo metempsichozės ar reinkarnacijos ciklai. Sovijus, atradamas pomirtinį pasaulį, tampa tokios pat svarbos religiniu veikėju kaip, tarkime, Buda, sugebėjęs sutraukti reinkarnacijų grandines. Tačiau Sovijus pasiekia ne nirvaną, o patenka į konkretų pomirtinį pasaulį, kuris jo atstovaujamai kultūrai yra visiškai nežinomas. Jis kažkokiu būdu įsiskverbia į šį pasaulį, jį atranda, tapdamas transcendencijos kontinento Kolumbu.

Tačiau mito įtampa dar neatslūgsta. Anksčiau žinomi laidojimo būdai - užkasimas žemėje ar kėlimas į medį, užtikrinantys metempsichozės ciklą, dar neleidžia Sovijui pasilikti naujai atrastame pomirtiniame pasaulyje. Matyt, Sovijaus neramus miegas ir aimanos tiesiog reiškia jo "pakibimą" tarp dviejų pasaulių, žemiškojo ir anapusinio, tikriausiai dalis jo sielos tebelieka žemėje, arba jai nepavyksta išsyt nutraukti visų ryšių su žemiškuoju pasauliu: matyt, žemosios astralinės sielos dalys tebėra susijusios su dar nesuirusiu kūnu. Persikūnydama siela gali lengvai prisitaikyti prie naujo kūno, žemųjų sielos dalių fiziniai poreikiai nesunkiai gali būti realizuojami tiek per gyvūno, tiek per kūdikio kūnus. Šiuo atveju mirusiojo sielai nereikia nutraukti ryšio su žemiškąja erdve. Tačiau Sovijui tai netinka. Norint naujai atgimti reikia Deivės motinos tarpininkavimo, jos kuriančios

galios - bet Sovijus jų tikėtis negali. Galutinai išvaduoti sielą nuo dar nesuirusio kūno buvo galima tik radikaliu sprendimu - jį sudeginant. Tik tuomet Sovijus išsilaisvina nuo stipraus ryšio su pasauliu ir visiškai persikelia anapus.

Nuo šiol jis imasi lydėti mirusiuosius į pomirtinį pasaulį. Žinoma, ne išsyk visos gentys bei tautos pasinaudoja Sovijaus pagalba. Tam visų pirma reikėjo pakeisti laidojimo būdą. Metafizinė sudeginimo reikšmė turėjo pergalėti senąsias ideologines nuostatas, kas nebuvo taip paprasta. Tačiau degintinio papročio įsigalėjimas ide. pasaulyje rodo, jog Sovijaus sekėjų palengva daugėjo. Matyt, tą lėmė daug veiksnių - tiek misionierių veikla, tiek kontaktai tarp ide. kultūrų, tiek metafizinės priežastys.

III. SOVIJAUS TAUTOS IR SOVIJAUS TAUTA

Viena tamsiausių Sovijaus mito vietų - jo pabaigoje minimos "sovicos" tautos, deginusios savo mirusiuosius. Tai ir lietuviai, ir jotvingiai, ir prūsai, ir jema, ir lybiai, ir "daugelis kitų" giminių.

Kai buvo rašomas Malalos kronikos intarpas, išties minėtos tautos tebedegino mirusiuosius - tą rodo tiek archeologijos duomenys, tiek istorijos šaltiniai. Tačiau, regis, daugiau niekur šios didžiausiuose plotuose gyvenančios skirtingos gentys bei tautos neįvardijamos bendru sovicos ar pan. vardu. Galimas dalykas, kronikos intarpo autorius žinojokažkokią kitų šaltinių akiratin nepatekusią tradiciją, pakankamai autentiškai perteikusią Sovijaus mitą. Tačiau ar "Sovijaus tautos" nėra autoriaus prāmanas? Galbūt žodis "sovica" pavartotas kaip metafora, pratęsianti ir suaktualinanti pateiktą mitą?

Antra vertus, Sovijaus mitas pasirodo esąs autentiškas, labai archajiškos prigimties. Jis neabejotinai buvo žinomas tiek ide. protautės epochoje, tiek baltiškoje terpėje. Kaip regis, būtent per kažkokią baltišką tradiciją intarpo autorių ir pasiekė Sovijaus vardas, tad visiškai tikėtina, kad ir "sovica" buvo tos pačios tradicijos dalis.

Tačiau istorijos šaltiniai mini ne tik "sovica". Dar A. Mierzyński "sovicos" kontekste visiškai pagrįstai atkreipė dėmesį į Bogufalo II Lenkijos kronikoje minimą "scovitas" gentį, gyvenusią, kaip regis, tarp jotvingių ir prūsų⁴⁰. Nieko nuostabaus, kad ši pietvakarinio baltų arealo gentis patenka būtent į vakarų Rusijos ir Lenkijos metraštininkų akiratį.

Kadangi rytų Rusijos metraščiuose Sovijaus mitas neminimas, atrodytų, kad tradicija, kuria rėmėsi vakarų Rusijos metraštininkas, buvo greičiau lokalinė, nei bendra visiems baltams. Matyt, į metraštį ji pateko todėl, kad kažkuri Sovijaus ritualą išlaikiusi tauta gyveno palyginti netoli Lenkijos ir vakarų Rusijos; jei vakarų Rusijos metraštininkas "sovicos" vardu vadina daugelį šiauriau esančių genčių, vadinasi, į pietus nuo "Sovijaus tautos" ryškesnių baltiškų kultūrų nebuvo - tad "Sovijaus tautos" reikėtų ieškoti baltų arealo pietuose.

Mirusiųjų deginimo paprotys žinomas ir Lietuvoje - rytinėje baltų arealo dalyje. Jo ištakomis domėjosi daugelis Rusijos metraštininkų - jie, niekur nepateikdami nė užuominos apie Sovijaus mitą, nesyk atpasakoja su degintinio laidojimo papročio Lietuvoje įvedimu siejamą Šventaragio legendą. Ją pateikia ne tik rusų metraščiai bei Bychovco kronika, bet ir M. Strijkovskis bei A. Kojelavičius. Atrodytų, kad Sovijaus mitas Lietuvoje nebuvo populiarus - vietoj jo pasakojama apie Šventaragį.

Taigi buvo dvi baltų tradicijos, jos atsispindėjo skirtinguose mituose. Norėdami daugiau sužinoti apie paties deginimo papročio radimąsi baltų žemėse, pasitelksime archeologijos duomenis.

Archeologai pažymi, kad mirusiųjų deginimo paprotys rytų Lietuvoje atsirado V-VI a. ir plito iš pietryčių į šiaurę ir vakarus⁴¹, kol galiausiai apėmė visas Lietuvos (šiaurąja prasme) įtakos sritis, iki pat kuršių.

Tačiau dar anksčiau - nuo IV a. mirusiųjų deginimo paprotys įsigali pietvakarių Užnemunėje⁴², kai rytų Lietuvoje mirusieji dar nėra deginami, tad negalima ir jos įtaka. Lenkijos šiaurės rytuose,

vadinamojoje Suvalkų grupėje⁴³, tuo metu irgi įsigali mirusiųjų deginimas, - galbūt tam įtakos turėjo Sambijos-Natangijos grupė⁴⁴. Šiaip ar taip, galima sakyti, kad šiuo laikotarpiu mirusieji deginami būtent tose vietose, kur Bogufalo II kronika mini "scovitas" tautą - tarp prūsų ir jotvingių.

Atrodytų, kad Sovijaus mitas ir Šventaragio reforma atspindi pietvakarinio baltų arealo ir rytų Lietuvos kultūros pokyčius. Toliau panagrinėsime Sovijaus ritualą išpažinusią kultūrinę bendriją.

Jos ieškoti reikėtų pietinėje baltų arealo dalyje, tačiau toli gražu ne XIII a. apkarpytuose etninių baltų žemių plotuose. Mirusiųjų deginimo paprotys dar prieš atsiradamas rytų Lietuvoje ėmė plisti iš pietų apie IV a.

Tuo metu į pietus nuo prūsų ir jotvingių žemių buvo Zarubincų archeologinė kultūra.

ZARUBINCŲ KULTŪRA (SUOVĖNAI) - SOVIJAUS RITUALO IŠPAŽINĖJAI

Daugiau ar mažiau tvirtai archeologai taria šią kultūrą buvus baltišką⁴⁵. Zarubincų kultūros žmonės, paskutiniaisiais amžiais pr. Kr. gyvenę Volynėje ir Dnepro vidurupio baseine aplink Kijevą, pirmaisiais a. po Kr. paplinta palei Desną, Seimą iki Okos ir Dnepro aukštupio baseino⁴⁶. Jie galbūt tapatintini su prūsų galindais⁴⁷. Tačiau šiuo atveju svarbiausia tai, kad archeologai vieningai sutaria, jog Zarubincų kultūroje vyravo išimtinai mirusiųjų deginimas.

Nebūdamas archeologas, nesiiimu spręsti, ar Zarubincų kultūra, spaudžiama iš pietų ir pasistūmėjusi į šiaurę, veikė vėlyvosios brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonės, lietuvių protėvius. Mitologijos požiūriu tai vargiai tikėtina, nes rytų Lietuvoje aiškiai vyrauja Šventaragio ritualas. Tačiau neturint pakankamai archeologinės medžiagos, leidžiančios aiškinti degintinio papročio radimąsi rytų Lietuvoje iš pietų, mitologinis požiūris galėtų naujai nušviesti pietinio baltų arealo įtaką degintinio papročio plitimui iš pietų į šiaurę ar šiaurės vakarus.

Zarubincų kultūra ypač reikšminga turint galvoje Sovijaus mitą, "sovicos" ir "scovitas" tautas. I-IV a. po Kr. ji buvo baltų pasaulio pietuose, kaip minėta, siekė patį Dnepro vidurupį⁴⁸. Vargu ar ši plati sritis galėjo likti nepastebėta Antikos geografų. II a. po Kr. Klaudijus Ptolemėjus savo "Geografijoje" mini "suovenes"⁴⁹ - suovėnus ar sovėnus, kurie šiuo metu, kaip ten pat paminėti venedai ir stavanai, tapatinami su archeologinėmis Pševorsko ir Zarubincų kultūromis⁵⁰. Venedus tradiciškai priskiriant Pševorsko kultūrai, visiškai pagrįstai suovėnus galima tapatinti su Zarubincų kultūra. Šioje vietoje ir reikėtų ieškoti "sovicos", "scovitas" - Sovijaus tautų ar tautos. Jau minėta, kad Zarubincų kultūros žmonės laikėsi tik mirusiųjų deginimo papročio - kaip ir dera tautai (ar jų grupei), pasivadinusiai Sovijaus vardu. Galimas dalykas, Zarubincų kultūros gentys - suovėnai ir minimos XIII a. metraščiuose "sovicos" ar "scovitas" vardu.

Zarubincų kultūrą kaimynai pradėjo stelbti gan anksti. Zarubincų kultūros dalį Polesėje II a. po Kr. pabaigoje smarkiai paveikė gotai, tuo metu per Pripetės bascino aukštupį keliavę į Juodosios jūros šiaurės vakarų pakrantę⁵¹, o sarmatai, matyt, suardė Dnepro vidurupio Zarubincų kultūros arealą⁵². Tada šios abi vienos kultūros žmonių grupės atsitraukė į Dnepro aukštupį, kur susimaišė su tos pačios Zarubincų kultūros šiaurine - Aukštutinės Padneprės grupe⁵³ ir kitomis vietinėmis baltų kultūromis. Tačiau, matyt, tai nebuvo vienintelis Zarubincų kultūros sklaidymosi kelias - sprendžiant iš metraščiuose minimos "scovitas" tautos, gyvenusios tarp jotvingių ir prūsų, tam tikra suovėnų dalis atsitraukė tiesiai į šiaurę, pas giminingas vakarų baltų gentis. Tai juo labiau tikėtina, turint galvoje, jog Zarubincų kultūros šaknys tikriausiai driekiasi į prūsų Pamari, o pati Zarubincų kultūra kartais tapatinama su galindais.

Taip suovėnai išnyksta iš akiračio, išstumti sarmatų, gotų, slavų ir kitų klajoklių genčių. Kokią įtaką suovėnai padarė lietuvių protėviams, kol kas sunku pasakyti. Čia apsiribosime lokalizavę Sovijaus vardu pasivadinusią (pavadintą) tautą, deginusią savo mirusiuosius.

Veikiausiai tai buvo Zarubincų kultūros dalis, kuri, slavų stumiama, atsitraukė į šiaurę ar šiaurės vakarus.

Kai kurios ankstesnės hipotezės apie Sovijaus vardo kilmę kelia abejonių. Suovėnų laidojimo papročiai liudija, kad tikėta, jog mirusysis "išeina" į aną pasaulį. Zarubincų kultūros kapuose aptinkama labai įdomaus papročio pėdsakų - sudeginti mirusiųjų kaulai būdavo sudedami rytinėje kapo dalyje, inventorius - vakarinėje ar vidurinėje⁵⁴. Turbūt manyta, jog mirusysis į aną pasaulį patenka ne su laidotuvių laužo dūmais, o būtent i š e i n a vakarų kryptimi, "pakeliui" pasiimdamas jam skirtas įkapes, lygiai kaip išėjo mitinis pirmėivis Sovijus. Tai, kad mirusiojo laukė kelionė, rodo ir į kapus įdėtas maistas⁵⁵. Kapų duobės orientuotos išilgai netoliese esančios upės kranto, jei upės nėra - pagal aukštumos, ant kurios yra kapinynas, ilgąją ašį⁵⁶. Matyt, šitaip mirusįjį stengtasi "nukreipti" į kelią.

ETNOGEOGRAFINĖS SOVIJAUS MITO IŠTAKOS

Žinoma, tai nereiškia, kad Sovijaus mitą sukūrė būtent suovėnai. Deginti mirusiuosius baltai pradeda nuo 1300-1200 m. pr. Kr. Šis paprotys plinta iš vidurio Europos, kur nuo XIII a. pr. Kr. mirusieji buvo tik deginami⁵⁷. Paskutiniaisiais amžiais pr. Kr. ir pirmaisiais po Kr. tai vienoje, tai kitoje baltų žemėse šis paprotys užgęsta, po to vėl su nauja jėga įsiliepsnoja maždaug V a. po Kr. Matyt, būtent vidurio Europoje maždaug XIII a. pr. Kr. reikėtų ieškoti Sovijaus mito ištakų. Savaiame suprantama, kad mitas atsirado daug anksčiau. Tikriausiai vidurio Europoje XIII a. pr. Kr. jis tik buvo atgaivintas, naujai įprasminintas. Galbūt tuo metu pirminis Sovijaus žygio mitas buvo susietas su deginimo papročio atsiradimu. Tačiau Sovijaus mitas atsirado, kaip minėta, dar iki ide. protautės ir apskritai bendrų visai žmonijai įvaizdžių susiformavimo.

Tačiau suovėnai šį mitą, be abejo, išlaikė daug ilgiau už kitas ide. tautas. M. Gimbutienė pažymi, kad XIII a. pr. Kr. mirusiųjų deginimo paprotį iš vidurio Europos urninių kapinynų kultūros per jos atšaką - lužitėnų kultūrą pirmiausia perėmė vakarų baltai⁵⁸. Za-

rubincų kultūra, t.y. galindai, regis, genetiškai priklauso būtent vakarų baltų gentims⁵⁹. Matyt, iš ten Zarubincų kultūros žmonės ir perėmė suovėnų vardą, menantį dar XIII a. pr. Kr. įvykusią ir visų Europos genčių pripažintą religinę Sovijaus reformą.

Pats deginimo paprotys, atsiradęs Šumere ir Akade III tūkstantm. pr. Kr., plito drauge su vario ir žalvario kultūromis. 1600-1200 m. pr. Kr. jis įsigalėjo Europoje. Archeologų nuomone, tikriausiai dėl Anatolijos įtakos formavosi du šio papročio centrai - Dnepro ir Dunojaus, būtent per pastarąjį deginimo paprotys pasiekia lužitėnų kultūrą⁶⁰. Čia taip pat galima ieškoti vietų, kur Sovijaus mitas išliko ilgesnį laiką. Dunojaus areale prisimintina upė Sava, Romos provincija tarp Žemutinės Panonijos ir Pakrantės Noriko - Savija (plg. Jordano minimą Suaviją (*Suavia*)⁶¹, nederėtų atmesti ir *Suavi* Germanijoje ir kitur, tarkime, Ispanijoje. Archeologų nurodomi Dunojaus centro ryšiai su Anatolija atkreipia dėmesį į Sofenos sritį Kapadokijos, Osroenos ir Armėnijos pasienyje. Šioje srityje, Strabono liudijimu, buvo sofenai - gentis, gyvenusi Armėnijoje iki atvykėlių atsikėlimo⁶². Turint omenyje, kad maždaug šioje vietoje T. Gamkrelidzė ir V. Ivanovas lokalizuoja ide. protėvynę, galima manyti, jog Sofena sietina su ide. Sovijaus mitu, o sofenai ir suovėnai, nekeltant klausimo apie jų etninę giminystę, buvo artimos religijos ir ideologijos.

Suovėnai ir liko ištikimiausi Sovijaus reformai. Vidurio Europa anksti pakilo į tautų kraustymosi vaju, patyrė įvairiausių iš Azijos atėjusių klajoklių genčių įtaką, lotynizavosi, gan anksti buvo apkrikštyta, o suovėnai išlaikė Sovijaus ritualą iki pat savo etninio išnykimo.

Atrodytų, lietuvių pasakose apie kelionę į pragarą išliko Sovijaus mito siužetas. Sunku pasakyti, ar tai pačių suovėnų įtaka, ar lietuvių protėvių pasaulėžiūros absorbuotas ir smarkiai pakitęs Sovijaus mitas.

Kaip rašoma Malalos kronikos intarpe, Sovijus buvo ir ugrofinų tautų vedlys į pomirtinį pasaulį. Tad nieko nuostabaus, kad suomia pomirtinį pasaulį vadina Savaima⁶³ - tai gausybės šalis, esanti kalne,

kur patenka šamana; mūšyje žuvę kariai, moterys, mirusios gimdymo metu. Įsidėmėtinas gan lietuviškas šio žodžio skambesys.

Sovijaus mito universalumas ir gyvybingumas turėtų būti aiškiamas ne vien baltiškosios kultūros artumu ide. protautės kultūrai, bet ir jos metafizine reikšme. Jei Sovijaus ritualas nebūtų iš esmės pakeitęs mirusiųjų būklės aname pasaulyje, ar greičiau tiesiog pomirtinio žmogaus likimo, jis nebūtų taip išplitęs bene visoje Eurazijoje. Tačiau metafizinė Sovijaus mito reikšmė nėra šio darbo tikslas ir turėtų būti nagrinėjama specialioje teologinėje-etnologinėje studijoje.

IŠNAŠOS

¹ Vėlius N. Kaip baltai laidojo mirusiuosius // Kultūros barai. 1988. Nr. 1. P. 56-59; originalai paskelbti: Mierzyński A. Źródła do mytologii litewskiej. Warszawa, 1892. T. 1. S. 127-129 bei Mannhardt W. Letto-Preussische Götterlehre. Riga, 1936. S. 57-59.

² Mannhardt W. Op. cit. S. 57-59.

³ Nuodugnau žr.: Vėlius N. Senovės lietuvių religija ir mitologija // Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje. V., 1986. P. 9-42.

⁴ Mierzyński A. Op. cit. S. 132-133.

⁵ Basanavičius J. Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių. Chicago, 1903. P. LVII.

⁶ Топоров В.Н. Об одной "ягвяжской" мифологеме в связи со славянской параллелью // Acta Baltico-Slavica. Białystok, 1966. T. 3. S. 143-149.

⁷ Greimas A.J. Saktė apie Šovj, vėlių vedlį // Metmenys. 1983. Nr. 45. P. 3-26. Šio straipsnio vertimas į prancūzų k.: Greimas A.J. Dit de Šovys, conducteur des ames // Lilies. Actes des sessions de linguistique et de littérature. 1984. N. 6. P. 41-58.

⁸ Топоров В.Н. Индоевропейский ритуальный термин souhl - etro (- etlo, - edhlo) // Балто-славянские исследования. 1984. М., 1986. С. 80-89; Топоров В.Н. Заметки по похоронной обрядности // Балто-славянские исследования. 1985. М., 1987. С. 10-52.

⁹ Vėlius N. Senovės lietuvių religija ir mitologija. P. 20.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Plg. lietuvių pasakų motyvus - Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas // Tautosakos darbai. K., 1936. T. 2. Nr. 465 C, 475, 730, 761 ir kt.

¹² Mannhardt W. Op. cit. S. 58.

¹³ Ibid. S. 63.

¹⁴ Vėlius N. Kaip baltai laidojo mirusiuosius. P. 59.

¹⁵ Szafranński W. Pradzieje religii w Polsce. Warszawa, 1979. S. 79, 89; plg. S. 231-232.

- ¹⁶ Michelbertas M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. I-IV a. V. 1986. P. 223-224; plg. Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. V., 1983. P. 238-239.
- ¹⁷ Топоров В.Н. Прусский язык. Словарь. Е-Н. М., 1979. С. 49-50.
- ¹⁸ Там же.
- ¹⁹ Lietuviškos dainos / Užrašė A. Juška. V., 1954. T. 3. Nr. 1195.
- ²⁰ Stebuklingas ragas. Anglų pasakos. V., 1985. P. 160-163.
- ²¹ Рабинович Е.Г. Богиня-мать // Мифы народов мира. М., 1987. Т. 1. С. 179.
- ²² Жуковская Н.Л. Ламаизм и ранние формы религии. М., 1977. С. 123.
- ²³ Gediga B. Śladami religii Prastowian. Wrocław, 1976. S. 115, plg. S. 154.
- ²⁴ Vėlius N. Senovės lietuvių religija ir mitologija. P. 18-19.
- ²⁵ Dilytė D. Tacitas apie aiščius // Mokslas ir gyvenimas. 1985. Nr. 3. P. 23-24; plg. Beresnevicius G. Prūsų religijos reforma: Videvutis ir Brutenis // Sietynas. 1989. Nr. 5. P. 72-93.
- ²⁶ Жуковская Н.Л. Цит. соч. С. 24-25.
- ²⁷ Greimas A.J. Sakmė apie Šovj... P. 10.
- ²⁸ Ten pat. P. 8, 10.
- ²⁹ Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. М., 1987. С. 73-74.
- ³⁰ Gediga B. Op. cit. S. 52.
- ³¹ Gimbutienė M. Baltai priešistoriniai laikais. V., 1985. P. 69.
- ³² Рыбаков Б.А. Цит. соч. С. 74.
- ³³ Жуковская Н.Л. Цит. соч. С. 123.
- ³⁴ Топоров В.Н. Индоевропейский ритуальный термин...; Vėlius N. Kaip baltai laidojo mirusiuosius. P. 59.
- ³⁵ Wasilewski J.S. Podróż do piekaf. Rzecz o szamańskich misteriach. Warszawa, 1979. S. 61-62.
- ³⁶ Davainis-Silvestraitis M. Pasakos, sakmės, oracijos. V., 1973. P. 233-234.
- ³⁷ Сагалаев А.М. Мифология и верования алтайцев. Новосибирск, 1984. С. 20.
- ³⁸ Михайлов Т.М. Бурятский шаманизм. Новосибирск, 1987. С. 44.
- ³⁹ Там же.
- ⁴⁰ Mannhardt W. Op. cit. S. 61. Tautos išvardijamos tokia tvarka: "Jaczwanszytas, Scovitas, Prutenos, Litwanos, Szamuitas".
- ⁴¹ Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 154-155.
- ⁴² Michelbertas M. Min. veik. P. 73, 75.
- ⁴³ Okulicz J. Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n. e. Wrocław, 1973. S. 474. Gimbutienė M. Min. veik. P. 85-86; Lietuvių etnogenezė. P. 113-114 ir kt.
- ⁴⁴ Ibid. S. 444.
- ⁴⁵ Седов В.В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья. М., 1970. С. 40-41; 44-48;
- ⁴⁶ Gimbutienė M. Min. veik. P. 85.
- ⁴⁷ Седов В.В. Цит. соч. С. 44-48; Gimbutienė M. Min. veik. P. 85.
- ⁴⁸ Žr. A. Tautavičiaus sudarytą žemėlapi: Lietuvių etnogenezė. P. 105. Pav. 20; plg. žemėlapi, pateiktą: История Европы. М., 1988. Т. 1. С. 674; plg. Кухаренко Ю.В. Зарубинецкая культура. М., 1964. С. 9.
- ⁴⁹ Greckie i łacińskie źródła do najstarszych dziejów słowian. Cz. I (do VIII w.). Poznań-Kraków, 1952. S. 16.

- ⁵⁰ История Европы. С. 615-616.
- ⁵¹ Третьяков П.Н. По следам славянских племен. Л., 1982. С. 47-48.
- ⁵² Там же. С. 47.
- ⁵³ Там же. С. 48.
- ⁵⁴ Там же. С. 41.
- ⁵⁵ Там же. С. 39, plg. С. 46.
- ⁵⁶ Кухаренко Ю.В. Цит. соч. С. 13-14.
- ⁵⁷ Gimbutienė M. Min. veik. P. 69.
- ⁵⁸ Ten pat.
- ⁵⁹ Седов В.В. Цит. соч. С. 40; plg. Gimbutienė M. Min. veik. P. 85.
- ⁶⁰ Gediga V. Op. cit. S. 116., Getica. M., 1960. С. 175.
- ⁶¹ Иордан. О происхождении и деяниях гетов.
- ⁶² Страбон. География. М., 1962. С. 499.
- ⁶³ Айхенвальд А.Ю., Петрухин В.Я., Хелимский Е.А. К реконструкции мифологических представлений финно-угорских народов // Балто-славянские исследования. 1981. М., 1982. С. 162-191.